

KUR'ÂN'DA KİTAP KUR'ÂN HİKMET VE FURKÂN KAVRAMLARI

Geleneksel yapıyı aktaran eserlerde kitap, hikmet, kur'ân ve furkân kelimelerinin geçtiği ayetlere verilen anlam yetersizdir. Aynı şey te'vîl, muhkem, müteşâbih ve mesânî kavramları için de geçerlidir. Yazıda bu kavramlar, ilgili ayetler çerçevesinde ele alınıp işlenecektir.

I. KİTAB (الكتاب)

Arap dilinde kitab, hem mastar hem isim olarak kullanılır. Mastar olarak bir şeyi bir şeye ekleme anlamındadır. Yaygın olanı yazı yazma yani bir harfi diğerine yazıyla eklemeydir. Bazen ağızdan çıkan sözleri birbirine eklemeye de kitab denir.¹ Kur'ân, kitap olarak inmediği halde ona kitab denmesi bundandır. İlgili ayetlerden biri şöyledir:

آلَمْ . ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

ELİF! LÂM! MİM! İşte o Kitap;² içinde şüpheye yer yoktur. Müttakiler³ için rehberdir. (Bakara 2/1-2)

Kitap, Türkçedeki defter anlamında da kullanılır.

Mesela Allah her şeyi kayıt altına almış ve kaydı yaptığı yere kitab demiştir. Bunu şu ayetten anlarız:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْمُقُ
مِن رَّرْقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حِجَّةَ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي
كِتَابٍ مُّبِينٍ

Gizli bilgilerin (gaybın) anahtarları, Allah'ın yanındadır. Onları, O'ndan başkası bilmez. Karada ve denizde olan her şeyi, O bilir. O'nun bilgisi olmadan düşen bir tek yaprak yoktur. Yerin karanlıkları içindeki tek dane, yaş veya kuru ne varsa mutlaka apaçık bir kitapta⁴ (defterde) yer alır. (En'âm 6/59)

Bazı ayetlerde ise kitap, yazılı belge veya mektup anlamındadır. Bir ayet şöyledir:

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قُرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ. وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَفُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ.

Sana kâğıda yazılı bir kitab (belge) indirsek ve ona elleriyle dokunsalar ayetleri görmezlikten gelenler kesinlikle şöyle derler: "Bu açık bir büyüden başka bir şey değil". Şunu da derler: "Allah, ona bir melek gönderse ya!" Melek indirsek işleri bitirilir, onlara göz bile açtırılmaz. (En'âm 6/7-8)

Buna göre bir araya getirilen bir kaç ayete de kitab denebilir. Bu da Allah'ın indirdiği bir kitabın içinde birden fazla kitabın olması demektir. Bunu en açık olarak şu ayette görebiliriz:

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ. رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً. فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ.

Ehl-i kitaptan kâfir olanlarla müşrikler,⁵ kendilerine o beyyine gelinceye kadar çözülecek değillerdir.⁶ Beyyine, Allah'ın bir elçisidir ki tertemiz sayfalar okur.⁷ O sayfalarda dosdoğru kitaplar vardır. (Beyyine 98/1-3)

Allah'ın bir elçisinin okuduğu tertemiz sayfalarda olan kitaplar, doğru hükümler içeren ayet kümeleri dışında bir anlam ifade etmez. Çünkü elçinin görevi, kendinden bir şey katmadan ilgili ayetleri, karşı tarafın anlayacağı dille anlatmaktır. Bununla ilgili ayetlerden biri şöyledir:

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ

Elçiye, tebliğden başka bir görev düşmez. (Mâide 5/99)

Kitabı tebliğ görevi, hata kabul etmez. Bir resul, Allah'ın Kitab'ını tebliğ ederken kendinden bir şey katarsa görevi biter. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ. لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ. ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ. فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ

Eğer o (Resul), bize karşı, bazı sözler uydursaydı onu sıkı bir şekilde yakalar sonra şah damarını koparırdık. Hiçbiriniz de onu koruyamazdınız. (Hâkka 69/44-47)

Resul, ekleme çıkarma yapmadan Allah'ın sözünü aktardığı için ona kayıtsız-şartsız itaat edilir. İtaat ona değil, aktardığı sözlere olduğundan Allah Teâlâ şöyle demiştir:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

Bu Elçi'ye kim itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. (Ey Elçi,) Yüz çeviren çevirsin; seni onlara bekçi olasin diye elçi yapmadık (Nisâ 4/80)

Kitab'ı tebliğ, hatayı kabul etmez ama ondan hüküm çıkarırken hata edilebilir. Bu yüzen Allah Teâlâ Nebimize bu konuda dikkatli davranmasını emretmiştir. İlgili ayetlerden bir şöyledir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

Sana gerçekleri içeren bu Kitab'ı indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği yöntemle hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma. (Nisâ 4/105)

Kur'ân'dan hüküm çıkarırken hata edebileceği için Nebîmizin, Kitabı tebliğ dışındaki sözlerine kayıtsız-şartsız itaati emreden bir ayet yoktur. Ayrıca o, bu konuda ümmetinin denetimine tâbi tutulmuştur. Bir ayet şöyledir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Ey Nebî! Mümin kadınlar sana biat için gelince, hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, başkasından kazandıkları çocuğu yalan dolan ile kocalarına mal etmemeleri ve marufa uygun olan bir konuda sana isyan etmemeleri şartı ile onlar ile biat et; onlara Allah'tan bağışlanma dile. Allah bağışlar, ikrâmı boldur. (Mumtahine 60/12)

Burada sözü edilen kadınlar, toplumun en zayıf kesimiydi. Çünkü Mekke'deki ailelerinden kaçıp gelmişlerdi. Ne kendilerini koruyacak aileleri ne de maddî imkânları vardı. Ayet, o durumdaki kadınlara bile, devletin başı olan Nebî'nin marufa uygun olmayan emirlerine karşı çıkma hakkı tanımıştır.

Kitab kavramının, bir konudaki ayetler bütünü anlamına da geldiğini şu ayet açıklamaktadır:

Ona Kur'ân da denir. İlgili ayet şöyledir:

الرُّبُّ تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ

ELİF! LÂM! RÂ! Bu, Kitabın ve açıklayıcı kur'ânların⁸ ayetleridir. (Hicr 15/1)

Daha sonra görüleceği gibi Kur'ân, birbirini açıklayan ayetler kümesidir. Bu ayet gibi bir çok ayette Kitab kelimesi de aynı anlamda kullanılmıştır. Bunu en iyi gösteren ayet şudur:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ

Bu Kitab'ı sana indiren O'dur. Bunun bir kısmı muhkem, (yani hükme esas alınan) ayetlerdir; onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri müteşâbihtir, (muhkemlerle benzeşirler). (Âl-i İmrân 3/7)

Muhkem ve müteşâbih ayetler konusu daha sonra anlatılacaktır. Burada kitab kavramı üzerinde durduğumuzdan ayetteki el-kitab cins ismi olarak kitaplar anlamına gelebilir. Bu durumda o kitapla-

rın yani ilgili ayet kümelerinin her birinin içinde biri muhkem yani hükme esas alınan ayet, diğerleri de onu açıklayan ve muhkeme benzeyen ayetler bulunur. Bunu daha açık olarak şu ayette görürüz:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابِي

Allah sözün en güzelini, müteşâbih mesânî bir kitap halinde indirmiştir. (Zümer 39/23)

Kitab kelimesinin bu anlamıyla Kur'ân kavramı tam olarak uyuşur. Daha sonra görüleceği gibi Kur'ân, bir konu ile ilgili ayetler bütünü anlamındadır. Müteşâbih ve mesânî kavramları da aşağıda açıklanacaktır.

Türkçede kitap, herhangi bir konuda yazılmış eser anlamında olduğundan yukarıdaki anlamlar Türk okuyucuya ters gelir. Bu yüzden konunun iyi anlaşılması gerekir.

II. KUR'ÂN (القرآن)

Kur'ân, kök anlamı "toplama" olan "karaa = أرق = 'nın mastarı, "kur' = القُرء" veya "kar' = القُرء" 'dan türemiştir. Mastar olarak kullanıldığı gibi "makrû' (مقروء) = bütünlük ve küme" anlamında isim olarak da kullanılır.⁹ Şu ayette, "kur'ân = قرآن" ile "karae = قرأ" fiili arasındaki bağ açıktır:

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ . إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ . فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

(Ahirette kendi ile ilgili kayıtları gören günahkarlara şöyle denir:) "Temize çıkmak için boşuna ağzını yorma. (Yaptığını da yapmadığını da) toparlayıp bir araya getirmek bizim işimizdir. Biz onu okurken sen okunanı takip et. Onları sayıp dökmek artık bizim işimizdir." (Kıyâme 75/16-18)

Okumak, kelimeleri, toplu halde seslendirmek olduğundan karaa قرأ fiili daha çok okuma anlamında kullanılır.

Kurân'ın içinde iki türlü ayet kümesi vardır. Biri, bir arada olan ayetlerde, diğeri farklı yerlerde olan ayetlerden oluşur.

1. Büyük Küme, Kur'ân

Kur'ân, Allah'ın, Nuh aleyhisselamdan beri inmiş ayetlerini bir araya toplamıştır. İlgili ayet şöyledir:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ . وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بِنِعْمَةِ رَبِّهِمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوْرُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكِّ مِنْهُ مَرِيبٍ

Allah Nuh'a ne buyurmuşsa onu, sizin için bu dinin şeriatı yapmıştır. Sana vahyettiğimiz, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimiz şudur: Bu dini ayakta tutun ve ayrı düşmeyin. Senin çağırdığın şey müşriklere ağır gelir. Allah doğru tercihte bulunanı kendi tarafına alır ve doğruya yöneleni de kendine yönlendirir. Ayrı düşenler, kendilerine bu ilim geldikten sonra ve sadece birbirlerinin haklarına göz diktikleri için ayrı düşerler. Eğer belirli bir süre için Rabbin tarafından verilmiş bir söz olmasaydı, aralarında hüküm verilir. Arkalarından Kitaba varis kılınanlar da kitaptan dolayı endişe veren bir şüphe içine girerler. (Şûrâ 42/13–14)

Kur'ân, terim olarak, şöyle tarif edilebilir:

"Kur'ân, Allah'ın, son Nebisi Muhammed'e Cebra il vasıtasıyla indirdiği 114 suredeki sözlerini içeren, Fatiha ile başlayıp Nâs suresiyle biten Arapça metindir."

Bu tarif, kelimenin sözlük anlamına uygundur. Çünkü o metin, 114 surenin bir araya getirilip birbirine eklenmesiyle oluşmuştur.

2. İkinci Büyük Küme, Sure

İkinci sıradaki kümeler surelerdir. Onlar ayetlerin bir araya getirilip eklenmesiyle oluşan kümeler oldukları için onlardan her birine de kur'ân denir. Nitekim bir ayet şöyledir:

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

Sana o mesâniden yedi taneyi; Yüce Kur'ân'ı verdik. (Hicr 15/87)

Şu hadis, ayetteki atfı, atfı tefsir olarak gösterdiğinden meale "ve" bağlacı konmamıştır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيْتُهُ

*"El-hamdu lillah (Fatiha Suresi) bana verilmiş yedi mesânî; Yüce Kur'ân'dır."*¹⁰

Fatiha'ya Yüce Kur'ân demek için diğer surelerden her birine Kur'ân denebilmesi gerekir.

Surelerin içinde olan kıssalar, meseller ve bazı konuları anlatan kümelere de Kur'ân denir. Nitekim ilk inen ayetler, yer aldıkları surenin içinde bir küme oluşturduğu için onlara da Kur'ân denmiştir. İlgili ayet şöyledir:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ

Ramazan, içinde o kur'ân'ın (o ayet kümesinin) indirildiği aydır. (Bakara 2/185)

3. Ayetleri Bir Arada Olmayan Kur'ânlar (Ayet Kümeleri)

Arapçada kur'ân 'فُرْآن' in çoğulu yoktur; tekil için de çoğul için de kullanılır. Bu sebeple "kur'ân = فُرْآن" kelimesine "kur'ânlar" diye de anlam verilebilir. Daha sonra okuyacağımız ayetlerden açıkça anlaşılacağı gibi farklı yerlerdeki ayetlerin bir araya getirilmesiyle oluşan Kur'ânlar da vardır.

Kur'ân toptan inmediğinden onun içinde yer alan kur'ânları oluşturan ayetlerin iniş zamanı önemli değildir. Bu tıpkı çay yapmaya benzer. Onun için su, çay, çaydanlık ve ateşten oluşan bir kümeye ihtiyaç vardır. Bunların hepsi bir arada olmadan çay yapılmayacağı için burada bir öncelik sıralaması olmaz. Aşağıdaki ayete göre bu Kur'ânlar, farklı yerlerdeki ayetlerin, müteşâbih-mesânî yöntemiyle bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكُتٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

Onu kur'ânlar halinde böldük¹¹ ki insanlar müks içinde iken onu onlara okuyasın. (İsrâ 17/106)

Müks = مُكُت, "durup beklemek" demektir.¹² Demek ki Resulullah zamanında, bir ayet inince onu açıklayan ayetin inmesi bekleniyordu. Bu da kümeleri oluşturan ayetlerin aynı anda indirilmediğini gösterir. Şu ayetler; müks konusuna açıklık getirmektedir:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَوَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا . فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا .

Böylece onu, Arapça kur'ânlar halinde indirdik. Çekinip korunsunlar ya da yeni bilgi edinsinler diye içine tehditleri, değişik şekillerde yerleştirdik. Gerçek yetki elinde olan Allah pek yücedir. Vahyi tamamlanmadan o kur'ânlar ile hüküm vermekte acele

etme; "Rabbim ilmimi artır" de. (Tâhâ 20/113-114)

İlgili ayetlerden biri de şöyledir:

كِتَابٌ فُضِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

Bu bir kitaptır ki, ayetleri; bilenlerden oluşan bir topluluk için Arapça kur'ânlar halinde açıklanmıştır. (Fussilet 41/3)

Hikmet örnekleri başlığı altında görüleceği gibi bir konuyu açıklayan ayetler, çoğu zaman farklı yerlere serpiştirilmiş olur; bilenlerden oluşan bir topluluktan başkası onları bulup çıkaramaz. Ancak ayetler sadece Ku'rân'da olanlar değildir. Bütün varlıklar Allah'ın ayetidir. Eğer konu, bilimi ilgilendiriyorsa indirilen ayetleri, yaratılan ayetlerle birlikte okumak gerekir.

A- Yaratılan Ayetler

Ayet (الآية), açık alâmet yani gösterge demektir.¹³ Kur'ân'da Allah'ın sözlerini gösteren cümlelere ayet dendiği gibi onun gücünü ve kudretini gösteren her varlığa da ayet denir. Böylece Allah'ın ayetleri ikkiye ayrılmış olur; biri indirdiği ayetler, diğeri yarattığı ayetlerdir. Allah Teâlâ, şöyle demiştir:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقِ بَعِيدٍ سُرُّبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

De ki: "Hiç düşündünüz mü; o (Kur'ân) Allah katında, siz de onu görmezlikten geliyorsanız; böyle derin bir ayrılık içinde olandan daha şaşkın kim olabilir?" Ayetlerimizi onlara, hem çevrelerinde hem de kendi içlerinde göstereceğiz, sonunda onun (Kur'ân'ın) gerçek olduğu onlar açısından iyice anlaşılacaktır. (Fussilet 41/52-53)

Yaratılan ayetler, indirilen ayetlerin doğruluğunun belgesi, indirilen ayetler ise yaratılan ayetlerdeki bilginin, Yaratıcı tarafından cümlelere dökülmüş şeklidir. Bunların her ikisi de fitratı anlattığı için Allah Teâlâ şu ayette dini fitrat olarak tanımlamıştır.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

Sen yüzünü dosdoğru bu dine, Allah'ın fitratına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. İşte sağlam din bu dindir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler. (Rûm 30/30)

Allah'ın indirdiği ayetleri dinlememiş olanlar, yaratılmış ayetlerden elde edecekleri bilgilerle doğruların çoğunu bilirler. Zaten bilim, felsefe ve teknoloji, daha çok yaratılan ayetlerden elde edilir.

Geleneğimizde Kur'ân; inanç, ibadet, ahlak ve hukukla sınırlı hükümler koyan bir din kitabı sayılır. Ama bunlarla ilgili ayet sayısı bini geçmez. O ayetlerden her biri başka konularla da ilgilidir.

Kur'ân her şeyi açıklamıştır. Onun açıklamalarına yani ondaki hikmete ulaşmak için ayetler arası ilişkiyi; muhkemi, müteşâbih ve te'vili bilmek gerekir. Bu, rakamlar arası ilişkiye benzer. O'dan 9'a kadar toplam 10 rakam vardır; bütün hesaplar onlarla yapılır. Rakamlar arası ilişkiler ne kadar bilinirse o kadar hesap yapılır. Kimi onu, günlük hesaplarını yapacak kadar bilir. Kimi de bilgisayarın ve daha nice şeylerin hesaplarını yapacak kadar bilir. Her insan onlardan, kendi bilgisi ölçüsünde yararlanır. Kur'ân ayetlerinden yararlanma da öyledir. Bazıları, ayetler arasındaki ilişkiyi bilmez, bilgisi ölçüsünde ondan yararlanır. Bazıları onun en derin açıklamalarına ulaşacak donanımdadır. Mesela, Süleyman aleyhisselam zamanında Kitap'tan¹⁴ bilgisi olan bir kişi, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar, Yemen'den Kudüs'e getirmiştir.

Saba Kraliçesi Belkıs, ona karşı konamayacağını anlamış, onun çağırısına uyararak Süleyman'a teslim olmak üzere yola çıkmıştı. Kraliçenin büyük ve gösterişli bir tahtı vardı. Bu haberi alan Süleyman, önde gelen adamlarını topladı ve şöyle dedi:

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ. قَالَ عِفْرِيْتُ مِنَ الْيَمَنِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ. قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ.

Ey önderler! Onlar gelip teslim olmadan hanginin kraliçenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit dedi ki: Ben, onu sana sen makamından kalkıncaya kadar getiririm. Benim buna gerçekten gücüm yeter, bana güvenebilirsin. O Kitap'tan bir bilgiye sahip olan kişi; onu sana gözünü açıp kapayıncaya kadar getiririm dedi ve getirdi. Süleyman tahtı, yanında kurulu görünce dedi ki: "Bu beni denemek için rabbimin bir ikramıdır; şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü? Kim şükrederse faydasını görür. Nankörlük eden etsin. Rabbimin kimseye ihtiyacı olmaz, iyiliği de boldur." (Neml 27/38-40)

Tahtı, çok kısa sürede getiren zatın bilgi aldığı kitap Tevrat'tır. Çünkü Süleyman aleyhisselamın makamında sözü edilen "**Kitap = el-Kitab**" Tevrat'tan başkası olmaz.

O şahıs için, "**Kitabı bilen**" değil de "**Kitap'tan bilgisi olan**" ifadesinin kullanılmış olması önemlidir. Demek ki, Kitab'ın tamamını değil, uzmanlık alanı ile ilgili ayetleri bilmesi yeterli olmuştur. Bu, uzaktaki eşyayı getirme bilgisidir. Bugün eşyayı ışınlama ile ilgili çalışmalar yapılıyor ama uzaktaki bir eşyayı getirmek hayal bile edilemiyor.

Kur'ân, sadece din kitabı sanılınca yukarıdaki ayetler anlaşılabilir. Kimileri bu olayı keramet, kimileri de Süleyman aleyhisselamın mucizesi sanıyor. Mucize, Allah'ın elçisinin elçilik belgesi; keramet de bir kuluna ikramıdır. Kimse onun adına söz veremeyeceğinden keramette de mucizede de iddia olmaz. İlgili ayet şöyledir:

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ.

Hiçbir elçinin, Allah'ın izni olmadan mucize getirme yetkisi yoktur. (Ra'd 13/38)

Tahtın getirilmesi olayında iddia vardır. Kitap'tan bir bilgiye sahip olan kişi, Süleyman'a "Ben onu sana gözünü açıp kapayınca kadar getiririm" demiştir. Öyleyse bu olay ne mucizedir ne keramet. Allah'ın kitabından alınmış bir ilimdir. Bu ilim Kur'ân'da da olmalıdır. İndirilen ayetlere Kur'ân'ın gösterdiği yöntemle yaklaşırsa o bilgiyi bulup çıkarmak mümkün olur. O yöntemin temel kavramları, müteşâbih, mesânî ve te'vîldir.

B- İndirilen Ayetler

Kur'ân surelerini oluşturan bölümlerinden her biri, Allah'ın indirdiği ayetlerdir. Kur'ân, insanların yazdıkları kitaplara benzemez. Ayetler; insanın Allah ile diğer insanlarla ve tabiatla ilişkisini anlattığı gibi yaratılmış ayetlerdeki bilgiyi de anlatır. Her şeyi ay-

rıntılı olarak açıklar. Belkis'in tahtını, çok kısa sürede getiren zatın bilgi aldığı Tevrat ile ilgili olarak Kur'ân'da şu bilgiler vardır:

Musa'ya da o Kitap'ı, iyi davrananlara iyiliklerimizi tamamlayalım, her şeyi açıklayalım, bir rehber ve bir ikram olsun diye verdik. Böylece insanlar Rableriyle yüzleşeceklerine inanabilirler. (En'âm 6/154)

Şu ayet de Kur'ân ile ilgilidir:

Her toplumun (ümmetin) içinden kendilerine karşı bir şahit çıkardığımız gün, seni de bunlara karşı şahit getiririz. Bu Kitabı, her şeyi açıklasın; bir rehber, bir ikram ve tam teslim olanlara müjde olsun diye sana parça parça indirdik. (Nahl 16/89)

İlk ayette açıklama yerine tafsîl = تَفْصِيل, ikinci ayette tibyân = تَبْيَان kelimesi kullanılmıştır. Daha sonra görüleceği gibi bu iki kelime de ayetlerin açıklanması için kullanılır ve ortak anlamlar içerirler.

Tahtın getirilmesi ile ilgili bilgi, Tevrat'taki ayetlerin tabiattaki ayetlerle birlikte okunmasıyla elde edilmiştir. Yaratılmış ayetlerden bilgi elde etmek için tüme varım metodu kullanılırken indirilmiş ayetlerdeki bilgiler, o varlıkları yaratanın verdiği bilgiler olduğu için tümünden gelim niteliğindedir.

Biz de namaz vakitleri üzerinde çalışırken bu yolla, matematik coğrafya ve kutup bölgesi ile ilgili bir çok bilgiye ulaştık. O bilgilerin küçük bir bölümünü görelim:

Dünyanın Beşik Gibi Olması

Dünya, 21 Hazirana - 21 Aralık arası sola eğilirken 23 Eylül ve 21 Mart günlerinde dik duruma gelen bir beşik gibidir. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا

Sizin için yeri (Dünyayı) bir beşik yapan odur. (Tâhâ 20/53)

Dünya beşik gibi olduğundan Güneşin doğuş ve batış noktaları sürekli değişir.

Ölçülendirilmiş Yıllık Menziller

Allah Teâlâ, hesap ölçüleriyle ilgili olarak şöyle demiştir:

Güneşi ziyâ, Ay'ı nûr yapan O'dur. Yılların sayısını ve hesabı bilesiniz diye onu menzil menzil ölçülendirmiştir. Allah o ölçüyü, gerçeği gösterir şekilde koymuştur. Ayetlerini, bilen bir topluluk için açıklamaktadır. (Yûnus 10/5)

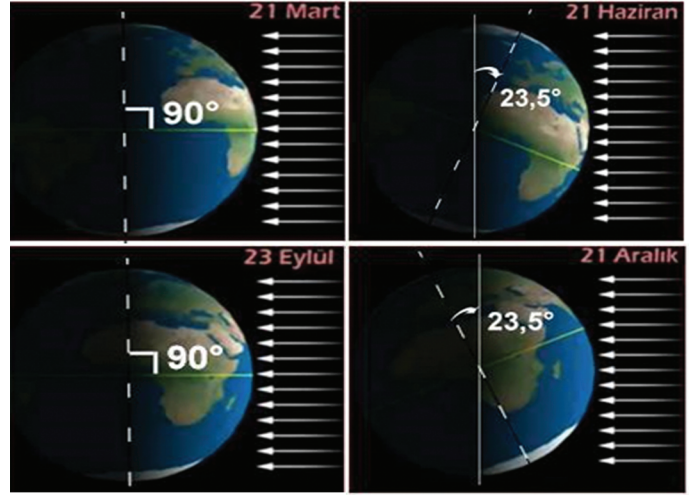
Bilen bir toplulukla yaptığımız çalışmada gördük ki ziyâ, vakit hesabı yapmaya yarayan Güneş ışını, nûr ise yayılan ve görmeye yardımcı olan ışıktır.¹⁵ Biz Güneş'i ve Ay'ı göremeyiz; görebildiğimiz sadece Güneş'ten gelen ışınlarla Ay'dan yansıyan ışıktır.

Menzil; inme zamanı, inme yeri ve iniş anlamlarına gelir. Ziya ve nurun menzil menzil ölçülendirilmesi, Güneş ve Ay ışığının geliş açılarının Dünya'nın her yerinde, her gün farklı olduğunu gösterir.

Güneş'in ölçülendirilmiş menzilleri, geliş açılarıdır. O açılar, gün içinde değiştiği gibi yıl içinde de değişir. Konuyu uzatmamak için Güneş ışınlarının yıl içindeki menzillerine yani geliş açılarına bakalım.

Güneşin Geliş Açıları

Aşağıdaki şekillerde de görüldüğü gibi Dünya'nın beşik gibi olması, Güneş'in geliş açılarının sürekli değişmesine yol açar. Bunlar, yılların sayısını ve hesabı bilmemiz içindir.

21 Mart ve 23 Eylül günlerinde Güneş, tepelikten yani meridyenden geçerken yere dikilen bir çubuğun gölge açısı (fey-i zevâl), Dünya'nın her yerinde o yerin enlemini gösterir. O saatte ekvatorda gölge açısı 0 derecedir. O açı, kutuplara kadar sürekli artar. Bu sırada Güneş ışınları kutup noktalarına paralel gelir. Oralara dikilen bir çubuğun üzerine Güneş'in geliş açısı 90 dereceye ve gölge sonsuza ulaşır. Böylece ekvatorla kutup noktaları arasında 90 derecelik bir açının olduğu ortaya çıkar. Dünya'nın herhangi bir noktasının kutba veya ekvatora uzaklığı bu açılarla ifade edilir ve her bir açıya enlem denir. Kur'an'ın verdiği bu bilgiler, Dünya'nın yuvarlak olduğunu kesin olarak gösterir.

21 Haziranda dünyanın kuzeyi Güneş'e doğru eğilmişken güneyi gölgede kalır. O gün kuzeyde yere düşen gölge en aza iner. Bu tarihteki gölge açısı fey-i zevâlden yani o yerin enleminde çıkarılırsa Dünyanın Güneş'e doğru kaç derece eğildiği ortaya çıkar. Dünyanın güneyinde ise bunun tam tersi olur, gölge en uzun noktaya ulaşır. Güney yarımkürenin Güneş'ten kaç derece uzaklaştığı, o yerin enleminin, meridyen geçişinde oluşan gölge açısından çıkarılmasıyla belirlenir. 21 Aralıkta bunun tam tersi olur.

Astronomi, Dünya'nın en çok 23°27'lık eğime ulaştığını söyler. Bunun doğru olup olmadığı, yukarıdaki ölçümlerle anlaşılır. Her hangi bir günde Dünya'nın eğiminin derecesi de bu yöntemle bulunabilir.

Tekrar ayetlere dönelim. Ayetler, muhkem ve müteşâbih olmak üzere ikiye ayrılır. Muhkem, bir konunun ana ayeti, müteşâbih de muhkeme benzerliği olan ve onu açıklayan ayet veya ayetlerdir.

a- Muhkem Ayet

Muhkem; lafız ve anlam açısından şüphe doğuracak yanı olmayan söze denir.¹⁶ Muhkem ayet, bir konu ile ilgili olarak özet hüküm bildirir. Onu, diğer ayetler açıklar. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

الر كِتَابٌ أَخْكَمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فُضِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّنِي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

ELİF! LÂM! RÂ! Bu öyle bir kitaptır ki ayetleri hem muhkem kılınmış hem¹⁷ de doğru kararlar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. Bu, Allah'tan başkasına kul olmamanız içindir (Hûd 11/1-2)

Muhkemleri açıklayan ayetler, onlarla benzerliği olan müteşâbih ayetlerdir.

b- Müteşâbih Ayet

Müteşâbih, benzerlik anlamına gelen şibh veya şe-beh'ten türemiştir; birbirine benzeyen iki şeyden her biri için kullanılır.¹⁸ Bu, teşbihten yani benzetmeden farklıdır. Teşbih, benzerliği göstermek için değil, güçlü ve etkili bir anlatım için yapılır. "Aslan gibi cesur adam" veya "tilki gibi kurnaz çocuk" derken adam cesarete aslana, çocuk kurnazlıkta tilkiye benzetilir. Aslında ne adam aslana ne de çocuk tilkiye benzer. Yani bunlar müteşâbih değillerdir. Dolayısıyla teşbih ile teşâbüh birbirinden farklıdır.

Teşâbüh, benzeşme demektir. Varlıkların sınıflandırılmasında da teşâbüh çok önemlidir. Müteşâbih olan şeyler cinsleri, neveleri ve sınıfları oluşturur. Yiyecekler, giyecekler, binekler, tarım, hayvancılık vs. şeklindeki sınıflandırmalar, hep müteşâbih varlıkların birleştirilmesiyle yapılır. Bazı varlıklar, çok sayıda kümenin içinde yer alır. İlimler ve meslekler bu şekilde farklılaşır; ihtiyaçlar bu şekilde karşılanır.

Müteşâbih kelimesi aşağıdaki dört ayette, birbirine benzeyen şeyleri ifade etmek için kullanılmıştır.

وَيَسِّرَ اللَّهُ لِيَوْمَئِذٍ أَعْمَلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رُزِقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا.

1. İnanan ve iyi işler yapanlara müjde ver: İçinden ırmaqlar akan bahçeler onlar içindir. Kendilerine oranın hangi ürününden sunulsa "Bu bize daha önce de sunulmuştu." derler; onlara onun müteşâbihi (bir benzeri) verilir. Orada kusursuz hale getirilmiş eşleri de olur ve ölümsüz olarak kalırlar. (Bakara 2/25)

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ.

2. Kendini bilmezler derler ki: "Allah bizimle de konuşsa yahut bize de bir belge gelse ya!" Onlardan öncekiler de bu ağız kullanmıştı. Onların kalpleri müteşâbih oldu. (Bakara 2/118)

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالرِّيِّثُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ.

3. Çardaklı ve çardaksız bitkileri, yenmeleri farklı hurma ve ekini; zeytini ve narı, müteşâbih ve gayri müteşâbih halde var eden odur. (En'âm 6/141)

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرٌ مُتَشَابِهَاتٌ

4. Sana bu Kitab'ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir. Onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri müteşâbihtirler. (Âl-i İmrân 3/7)

Aslında müteşâbih kelimesi sekiz ayette geçer. Diğer dördü; Zümer 23, Bakara 70, En'âm 99 ve Ra'd 16. ayetlerdir.

c- Mesânî Kavramı

Mesânî (مثنائي), mesnâ (مثنى)'nın çoğuludur. Mesnâ mimli mastardır; ikili olma anlamındadır. Mesânî de "ikişer ikişer" anlamına gelir. Müteşâbih olan yani karşılıklı olarak birbirine benzeyen ayetler kendi aralarında ikili sistem oluştururlar. Mesnâ kelimesi, aşağıdaki dört ayette geçer:

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِسُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ الْبَسَائِ مِثْنَىٰ وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا.

1. Yetim kızların haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız size helal olan diğer kadınlardan iki (mesnâ), üç veya dört kadını nikâh edin. Eşit davranamayacağınızdan korkarsanız bir kadınla veya emrinizde olan (esir kadınla) evlenin. Sıkıntıya düşmemeniz için bir kadın daha uygundur. (Nisâ 4/3)

فَلْ إِنَّمَا أَعْطَاكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْنَىٰ وَفَرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ.

2. De ki; size bir tek öğüdüm var: Allah için ikişer ikişer (mesnâ) ve teker teker kalkın ve iyi düşünün; arkadaşınızda bir delilik yoktur, o sadece şiddetli bir azâbın öncesinde sizi uyaran biridir. (Sebe 34/46)

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مِثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعًا.

3. Yaptığı her şeyi güzel yapmak, gökleri ve yeri yaratan, melekleri, ikişer (mesnâ) üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a hastır... (Fâtır 35/1)

اللَّهُ تَزَلَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي.

4. Allah sözün en güzelini, müteşâbih ve mesânî bir kitap olarak indirmiştir. (Zümer 39/23)

Muhkem ve onu açıklayan müteşâbih ayet, iki ayet eder. Bazı konularda bu ayetler dört, altı, sekiz... şeklinde uzar gider. Bu ayetleri bulup ortaya çıkararak uzman ekipler, o konuda en ince ayrıntıya ulaşabilirler.

d- Te'vil Kavramı

Te'vil (التأويل), asla dönme demek olan evl (أول) kökünden türetilmiştir; bir şeyi istenen hedefe çevirme (رد الشيء إلى الغاية المرادة منه)¹⁹ anlamına gelir. hedefe çevirme, onunla ilişkilendirmek için olur.

Ebu Mansûr (öl. 370 h.) te'vili şöyle tanımlamıştır:

التأويل ؛ جمع معانٍ مُشكلة بلفظ واضح لا إشكال فيه .

"Te'vil, kapalı anlamları, kapalı olmayan açık bir sözle birleştirmektir."²⁰

Kur'ân'da te'vil kelimesinin geçtiği dört grup ayet vardır:

1. Musa ve Hızır Olayının Te'vili

Musa aleyhisselam Hızır'la²¹ yolculuk yapmış ve onun yaptıklarına dayanamamıştı. Hızır, önce bindikleri gemiyi delmiş, sonra bir erkek çocuğunu öldürmüş daha sonra da kendilerini misafir etmek istemeyen bir kasabada yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmuştu. Ayrılmaya karar verdikleri sırada Hızır şöyle demişti:

سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا.

...sabır gösterip dayanamadığın işlerin te'vilini sana anlatacağım. (Kehf 18/78)

Gemi, denizde çalışan ve başka işi olmayan birkaç kişinindi; istedim ki onu kusurlu hale getireyim. Çünkü arkalarında sağlam gemilere zorla el koyan bir kral vardı.

Oğlanın da ana babası mümin kimselerdi. O onları aşırılığa ve küfre sürükler diye korktuk. İstedik ki Rableri onlara, daha temiz ve daha merhametli birini versin.

Duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğundu. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları iyi insandı. Rabbin istedi ki; onlar reşit olsunlar ve hazinelerini çıkarsınlar. Bu, Rabbinden bir ikramdır; bunları kendiliğimden yapmış değilim. Sabır gösterip dayanmadığın işlerin te'vili işte budur. (Kehf 18/79-82)

Hızır, te'vili yapınca Musa aleyhisselamın te'vilinin yanlış olduğu ortaya çıkmıştı. Bu yüzden Nebimiz sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Musa'ya Allah rahmet eylesin; çok isterdik ki, sabır gösterebilirsen de bize, birlikte yapacakları daha çok şey anlatılsın."²²

2. Rüya Te'vili

Yusuf aleyhisselam zindanda iken kral, şöyle bir rüya anlatmıştı:

Ben, yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Rüya yorumlamayı biliyorsanız rüyamı doğru yorumlayın." Dediler ki: Bunlar karışık rüyalar; biz böyle rüyaların te'vilini bilmeyiz. (Yûsuf 12/43-44)

Rüyayı te'vil, rüyadaki simgelerin hayattaki benzerlerini, rüyayı görenin durumuyla birleştirerek anlaşılır bir sonuca varmaktır. Yusuf aleyhisselam şöyle demişti:

Yedi yıl sürekli ekim yapın, bütün hasadı başağında bırakın; yiyeceğiniz az bir kısım başka. Sonra yedi kıtlık yılı gelir, bütün birikiminizi yer tüketir; sakladığınız az bir kısım başka. Sonra arkadan, halkın rahat edeceği bir yıl gelir, o zaman da (meyve ve yağlı bitkileri) sıkırlar. (Yûsuf 12/47-49)

Kralın yorumcuları, o simgelerin, hayattaki karşılığını bulamadıkları için rüyayı te'vil edememişlerdi. Yusuf aleyhisselam ise yedi semiz ineğin, yedi yıl sürecek bolluğu, onları yiyen yedi zayıf ineğin de bu yılların birikimini tüketecek yedi kıtlık yılını simgelediğini; yedi yeşil başak ile yedi kuru başağın da bunu desteklediğini anlamış ve yukarıdaki te'vili yapmıştı.

3. Dünya Hayatının Te'vili

Dünya imtihan yeridir. Buradaki her olayın ahirette bir müteşâbihi, bir benzeri vardır. Allah Teâlâ o müteşâbihliği şöyle anlatmıştır:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ.

Kim bir iyilikle gelirse ona onun on misli verilir; kim de bir kötülükle gelirse ona sadece onun bir misli ceza verilir; onlara bir haksızlık yapılmaz. (En'âm 6/160)

Misil (مثل), iki şey arasındaki denkliliği ve aynılığı gösterir. "O onun mislidir." demek "onun yerine geç" demektir.²³ Cehennemdekiler, orada gördüklerini dünyada yaptıkları ile birleştirence doğru te'vile ulaşacak ve o cezayı hak ettiklerini anlayacaklardır. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ. هَلْ يُنظَرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلِ قَدْ جَاءَتْ رُسُلًا رَبَّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ.

Onlara bir ilimle açıkladığımız Kitap getirdik. İnancak bir topluma yol gösteren ve rahmet olan bir kitap. Onlar onun te'vilinden başkasını mı bekliyorlar? Te'vili geldiği gün evvelce onu unutmuş olanlar şöyle diyeceklerdir: "Rabbimizin elçileri gerçekten doğruyu getirmişler. Bize şefaah edecek kimseler var mı ki şefaah etsin. Ya da geri gönderilsek de yaptığımız işlerden başkasını yapsak." Onlar kendilerini tüketmiş kimselerdir. Uydurdukları şeyler de kaybolmuş olacaktır. (A'râf 7/52-53)

Burada تَأْوِيلَهُ = "Onun te'vilini" sözündeki ه=hû zamiri Kitab'ı gösterir. Bu te'vil, Kitabın ahiretle bağlantısıdır.

4. Ayetlerin Te'vili

Ayetlerin te'viline geçmeden yukarıdaki üç olaydan çıkan sonuçlara bakalım:

1- Te'vil, aralarında doğrudan ilgi bulunan şeyleri birbirine bağlamaktır. Bu ilgi, onları müteşâbih yaptığından te'vil, müteşâbihler arasında olur.

2- Te'vilde, öğelerden en az biri bilinir. Musa aleyhisselam gördüğü olayları; kral da rüyasını biliyordu ama onlar doğru tevil yapamıyorlardı. Musa

aleyhisselamın yanlış te'vili Hızır ile ilişkisini bitirdi. Yusuf aleyhisselamın doğru te'vili ise onu kral yanında itibarlı bir konuma getirdi.

3- Dünya hayatının te'vili farklıdır; onda müteşâbih olayların ikisi de bilinir. Çünkü kendine bir elçinin tebliği ulaşanlar, dünyadaki davranışların ahiretteki te'vilini ondan öğrenirler. Ona inanan, ahirette umduğuna kavuşur. İnanmayan da kendi arzusuna uygun bir te'vil yaparak kendini itibarsızlaştırır. Mesela şöyle der:

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا

Öyle bir saatin (Kıyametin) olacağını sanmam ama şurası bir gerçek ki, Rabbimin huzuruna çıkarılısam kesinlikle bundan daha iyisini bulurum. (Kehf 18/36)

Rabbinin huzuruna çıkarıldığı zaman gerçeklerle karşılaşır ama artık çok geçtir.

Şimdi, ayetlerin teviline geçelim. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا لَا تُفِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ لَدُنْكَ رَحْمَةٌ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

Bu Kitab'ı sana indiren O'dur. Bunun bir kısmı muhkem, (yani hükme esas alınan) ayetlerdir; onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri müteşâbihtir, (muhkemlerle benzeşirler). Kalplerinde eğrilik olanlar, istedikleri te'vili (bağlantıyı) kurup fitne çıkarmak için kendi eğrilikleriyle benzeşen ayetlere uyarlar.²⁴ Oysa Kitab'ın tevilini (iç bağlantısını) sadece Allah bilir. Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: "Biz, bu Kitab'a inandık, (muhkem, müteşâbih ve tevil) hepsi de Rabbimiz katındandır." Böyle bir bilgiye sadece sağlam duruşlu olanlar ulaşabilirler. (Âl-i İmrân 3/7)

Ayeti bölümler halinde anlamaya çalışalım:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ

Bu Kitab'ı sana indiren O'dur. Bunun bir kısmı muhkem, ayetlerdir; onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri müteşâbihtir.

Müteşâbih; birbirine benzeyen şeyler için kullanılır.

Bir şeyin benzerliğinden söz etmek için onun benzediği bir şey olmalıdır. Burada benzeyenler ayetler olduğundan benzerlik ancak muhkemlerle diğerleri arasında olur. Böylece muhkemler de dâhil bütün ayetler müteşâbih vasfını kazanır. Bunu şu ayet açıkça göstermektedir:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي

Allah sözün en güzelini, müteşâbih ve mesânî bir kitap olarak indirdi. (Zümer 39/23)

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

Kalplerinde eğrilik olanlar, istedikleri te'vili (bağlantıyı) kurup fitne çıkarmak için kendi eğrilikleriyle benzeşen ayetlere uyarlar.

Geçişli olan teşâbehe = تشابه filinin burada gizli olan nesnesi (me'ûlü) açığa çıkarılarak anlam verilmiştir. Ayetin açılımı: " ما تشابه منه زيغهم = kalplerindeki kayma ile benzeşen" şeklindedir. Bunlar, fitne çıkarmak için kendilerine uygun ayet veya ayetlerden parçacıklar ararlar. Hâlbuki insanlar, Allah'tan başkasına kul olmasınlar diye Kitabın te'vilini yalnız Allah yapar. İlgili ayetler şöyledir:

الرَّ كِتَابَاتٍ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

ELİF! LÂM! RÂ! Bu öyle bir kitaptır ki ayetleri hem muhkem kılınmış hem de doğru kararlar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. Bu, Allah'tan başkasına kul olmamanız içindir. (Hûd 11/1-2)

Musa'nın yaptığı yanlış te'vil, nasıl onu Hızır'dan ayırdıysa ayetleri yanlış te'vil de insanı Allah yolundan ayırır. Musa aleyhisselam konunun bağlantısını öğrendikten sonra hala yanlış te'vil yapsaydı, kötü niyetli olduğuna hükmedilirdi.

Muhkem ayetler ile onları açıklayan ayetlerin tamamı Kitap'ta vardır. Allah'ın te'vilini görmezlikten gelerek arzularına uygun te'viller peşinde koşanların da kötü niyetinden şüphe edilmez. تشابه fiilinin me'ûlü yerine (eğrilikleriyle) ifadesini koymamız bundandır. Ayetin nüzul sebebi ile ilgili şu rivayet, bunları doğrulamaktadır:

"Necrân Hristiyanlarından bir gurup, Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelerek İsa hakkında tartışmışlar ve ona şöyle bir soru sormuşlardı:

- Ya Muhammed! Sen, İsa'nın Allah'ın kelimesi ve ondan bir ruh olduğu kanaatinde değil misin? O da "evet" deyince Hristiyanlar; "İşte bu bize yeter" demişlerdi. Onun üzerine önce, Âl-i İmrân 7. ayet, daha sonra da şu ayet inmişti:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

Allah katında İsa'nın durumu, tıpkı Âdem'in durumu gibidir. Âdem'i topraktan yarattı; sonra ona "ol" dedi; o da oluverdi²⁵." (Âl-i İmrân 3/59)

Hristiyanlar, Nebimiz'e soru sorarken, kendi eğriliklerine benzer gördükleri şu ayete dayanıyor gözükmüşlerdi:

إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ

Meryem oğlu İsa Mesih, başka değil, yalnızca Allah'ın elçisidir; onun, Meryem'e ulaştırdığı (ol) sözü ve kendinden bir ruhtur. (Nisâ 4/171)

Ayeti bağlamından kopardıkları için yanlış tevil yapmışlardı. Doğru tevil, bu ayeti, Âl-i İmrân 59 ile birlikte anlamaktır.

Ayetleri, hedeflerine uygun te'vil ederek fitne çıkarma isteği ile hareket edenlerin özellikleri şöyle açıklanır:

الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

Onlar, dünya hayatını Ahiretten daha çok seven, Allah yolundan engelleyen, o yolda anlaşılacak bir biçimde eğrilik²⁶ oluşturmaya çalışan kimselerdir. Onlar derin bir sapkınlık içindedirler. (İbrâhîm 14/3)

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

Oysa onun te'vilini yalnız Allah bilir. (Âl-i İmrân 3/7)

Burada sözü edilen تَأْوِيلَهُ = "Onun te 'vilini" sözündeki هُ = hû zamiri, ayetin başındaki Kitabı gösterir. Yani Kur'ân ayetlerini birbirine bağlayarak tevili yapan Allah'tır. Bu bağlantıyı ondan başkası bilmez.

Âl-i İmrân 7. ayetin bu bölümüne ilim sahipleri de katılarak şu anlam da verilebilir:

Oysa onun te'vilini yalnız Allah, bir de bu konuda sağlam ilme sahip olanlar bilir.

Bu anlam, ayetin iç bütünlüğüne uymaz. Çünkü yanlış te'vil yapanlar, yanlış bile bile yapmalı ki, o ağır suçlamayı hak etsinler. Öyleyse "bu konuda sağlam ilme sahip olanlar" te'vili bildikleri için değil, kendi arzularına uymadıkları için övülmüşlerdir.

"Yalnız Allah bilir" sözünün ne anlama geldiğini şu ayet açıklamaktadır:

وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ . هَلْ يُنظَرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلِ قَدْ جَاءَتْ رُسُلًا رَبَّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ.

Onlara bir ilimle açıkladığımız Kitap getirdik. İnanacak bir topluma yol gösteren ve rahmet olan bir kitap. Onlar onun te'vilinden başkasını mı bekliyorlar? Te'vili geldiği gün evvelce onu unutmuş olanlar şöyle diyeceklerdir: "Rabbimizin elçileri gerçekten doğruyu getirmişler. Bize şefaate edecek kimseler var mı ki şefaate etsin. Ya da geri gönderilsek de yaptığımız işlerden başkasını yapsak." Onlar kendilerini tüketmiş kimselerdir. Uydurdukları şeyler de kaybolmuş olacaktır. (A'râf 7/52-53)

İşte Kur'ân, yalnız kendinde olan bir ilimle açıklanır. O ilmin Kur'ân'da olduğunun delili şu ayettir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِفِينَ حَاصِمًا

Gerçekleri içeren bu kitabı sana biz indirdik ki insanlar arasında Allah'ın gösterdiği yöntemle hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma. (Nisâ 4/105)

Şu ayette kendinden söz edilen ilim sahipleri, Allah'ın gösterdiği yöntemle uyanlardır:

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا

Bu konuda sağlam ilme sahip dürüst kimseler derler ki; "Biz ona inandık; hepsi de Rabbimizin katındadır. (Âl-i İmrân 3/7)

Burada sözü edilen الْعِلْمِ = o ilim; فَصَّلْنَاهُ = "Onlara bir ilimle açıkladığımız" bir Kitap getirdik" ayetindeki ilme işaret eder. Onun için kelime, elif ve lâm takısı (ال) ile marife yapılmıştır. Bu konuda sağlam ilme sahip dürüst kişiler şunu demiş olurlar: "Ayetleri, müteşâbih-mesânî ayetlerden oluşan kur'ânlar haline getirip te'vil eden sadece Allah'tır." Bu sebeple Allah Nebîmize, şu emri vermiştir:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا .

Vahyi tamamlanmadan o kur'ânlar ile hüküm vermekte acele etme; "Rabbim ilmimi artır" de. (Tâhâ 20/113-114)

Dürüst davranan âlimler, kalpleri kaymasın diye de şu duayı yaparlar:

Rabbimiz (Sahibimiz)! Bizi yoluna kabul ettikten sonra, kalplerimizin eğrilmesine izin verme. Bize katından iyilikte bulun! Çokça bağışta bulunan Sensin. (Âl-i İmrân 3/8)

Te'vili yalnız Allah bildiği ve onun kitabından öğrenildiğinden Nebîmiz İbn Abbas için şu duayı yaptı:

اللَّهُمَّ اعْطِ ابْنَ عَبَّاسٍ الْحِكْمَةَ وَعَلِمَهُ التَّأْوِيلِ

"Allah'ım! İbn Abbas'a hikmeti ver ve o te'vili öğret."²⁷

Bütün bunlardan sonra te'vilin Kur'ân'a has tanımını şöyle yapabiliriz:

"Te'vil, hikmete ulaşmak için bir konuyu açıklayan (müteşâbih) ayetleri, o konunun muhkemine bağlamaktır."

Şimdi hikmet konusuna geçebiliriz.

III. HİKMET

Hikmet, bütün nebîlere ve bazı insanlara verilmiş doğru hüküm verme yeteneğidir. Allah Teâlâ, Nuh'tan İsa'ya kadar 18 nebîyi saymış²⁸ ve şöyle demiştir:

وَمِنَ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Bunların babalarından, soylarından ve kardeşlerinden de seçtik ve doğru yolu gösterdik. (En'âm 6/87)

Onların babaları Âdem'e, oğulları Muhammed sallallahu aleyhi ve seleme kadar uzanır. Kardeşleri de katılarak bütün nebîlere işaret edilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنَّبُوءَةَ

Onlar, kendilerine kitap, hüküm ve nebîlik verdiğimiz kimselerdir. (En'âm 6/89)

Şu ayet nebîlere, kitapla birlikte verilen hükmün hikmet olduğunu bildirmektedir:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنَهُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِضْرِي قَالُوا أَقْرَضْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

Allah nebîlerden kesin söz aldığı anda şöyle demiştir: "Size Kitap ve hikmet veririm de elinizde olanı onaylayan bir elçi gelirse kesinlikle ona inanacaksınız ve destek vereceksiniz. Bunu kabul ettiniz mi? Bu ağır yükü (ısr²⁹) yüklediniz mi?". Onlar da "Kabul ettik" demişlerdir. Allah: "Siz buna şahit olun, sizinle beraber ben de şahidim" demiştir. (Âl-i İmrân 3/81)

Hikmet (الحكمة), hükm (الحكم) kökünden çeşit bildiren mastardır; "doğru hüküm verme" anlamındadır. İsim olarak "doğru hüküm" ve "doğru hüküm verme yeteneği" anlamlarına gelir. Nebîler ve onların yolundan gidenler, Allah'ın kitabı ile hüküm verirler. İlgili ayetler şöyledir:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

İnsanlar tek bir ümmetti; Allah onlara, müjde veren ve uyarıda bulunan nebîler gönderdi. Beraberlerinde doğruları gösteren kitap da indirdi ki, o nebî, ayrılığa düştükleri konularda insanlar arasında o kitapla hükümsin. (Bakara 2/213)

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُخْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوْنَ النَّاسَ وَاخْشَوْنَا وَلَا تَتَّبِعُوا بآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ . وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

İçinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı biz indirdik. Allah'a teslim olmuş nebîler, Yahudiler arasında onunla hükmederlerdi. Hocalar ve âlimler ise kendilerinden Allah'ın kitabını korumaları istendiği için onunla hükmederler ve ona şahit olurlardı. Siz, insanlardan korkmayın; benden korkun. Ayetlerimi geçici³⁰ bir bedelle değiştirmeyin. Kim Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse onlar kâfir olanlardır.

Tevrat'ta onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılık kısas gerekir. Kim onu sadakasına sayarsa kendi için kefarete olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse onlar, zalim kimselerdir. (Mâide 5/44-45)

وَلِيُحْكُمَ أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

İncil'i bilenler, Allah'ın o kitapta indirdiği ile hüküm versinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse onlar fâsık kimselerdir. (Mâide 5/47)

Allah Teâlâ, son Nebîsi Muhammed aleyhisselama da şu emri vermiştir:

وَأَنْ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ . أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَتَّبِعُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; onların arzularına uyma. Dikkatli ol; Allah'ın sana indirdiği herhangi bir şeyden seni şaşırtabilirler. Bunlar Cahiliye³¹ hükümlerini mi arıyorlar? Kesin bilgi sahipleri için kimin hükmü Allah'ın hükmünden güzel olabilir? (Mâide 5/49-50)

Hikmet, nebîlere has değildir; diğer insanlarda da olabilir. İlgili ayetler şöyledir:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

O, tercihini doğru yapana hikmeti³² verir. Kime hikmet verilirse, ona çokça iyilik yapılmış olur. Bu bilgiyi sağlam duruşlu (ulü'l-elbâb)³³ olanlardan başkası

elde edemez. (Bakara 2/269)

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ

Allah'a şükretsin diye Lokman'a hikmeti verdik. (Lokmân 31/12)

Kur'ân'da Lokman'ın nebî olduğuna dair bir işaret yoktur.

Nebîmizin hikmet konusunda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَا لَا فُسْطَ عَلَى هَلَكَيْهِ فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

"İki kişiden başkası kıskanılmaz; biri Allah'ın verdiği malı, yerli yerinde tüketmek için kendini zorlayan kişi,³⁴ diğeri de Allah'ın hikmet verdiği kişi ki, hükümünü ona göre verir ve onu öğretir."³⁵

İbn Abbas şöyle demiştir:

صَمَّنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى صَدْرِهِ وَقَالَ اللَّهُمَّ عَلِّمَهُ الْحِكْمَةَ

"Nebî sallallahu aleyhi ve sellem beni bağrına bastı ve "Allah'ım, ona hikmeti öğret" dedi."³⁶

A. Hikmete Ulaşma Yöntemi

Şu ayet, hikmete ulaşmanın bir yöntemi olduğunu bildirmektedir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

Sana bu kitabı, tümüyle gerçek olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği yöntemle hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma. (Nisâ 4/105)

"Allah'ın gösterdiği yöntem" Kur'ân'da açıklanmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الرَّ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ. أَلَّا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

ELİF! LÂM! RÂ! Bu öyle bir kitaptır ki ayetleri hem muhkem kılınmış hem de doğru kararlar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. Bu, Allah'tan başkasına kul olmamanız içindir. (De ki;) Ben de o kitapla sizi uyaran ve müjdeleyen kişiyim. (Hûd 11/1-3)

Buna göre ayetler; muhkeme ve mufassile olmak üzere ikiye ayrılır. Allah, muhkem ile onu açıklayan ayet arasına benzerlik koymuş ve ikili sistem kurmuştur. Daha önce görüldüğü gibi birbirine benzeyen ayetlere müteşâbih, onlardan oluşan ikili sisteme de mesânî denir.

Konuyu bir başka açıdan açıklayan ayet şöyledir:

وهو الذي أنزل إليكم الكتاب مفصلاً

Kitabı size, mufassal olarak indiren odur. (En'âm 6/114)

Mufassal, fasıllar halinde demektir. Fasıllar, bir şeyi bir şeyden ayırma ve açıklama anlamlarına gelir.³⁷ Bize göre her iki anlamı birlikte anlamak daha uygun olur. Kur'ân'a mufassal denmesi, muhkem ayete bağlanan ayetlerin birer fasıl, birer kur'ân oluşturmasından ve kitabın o şekilde açıklanmasından dolaydır. Şu ayet, bunu gösterir:

كِتَابٌ فَصَّلْتُ آيَاتِهِ فَأَنَا غَرِيبٌ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Bu bir kitaptır ki, ayetleri; bilenlerden oluşan bir topluluk için Arapça kur'ânlar olarak açıklanmıştır. (Fussilet 41/3)

Kur'ân kavramı daha önce anlatılmıştı. Kitabın, bilenlerden oluşan bir topluluk için açıklanmış olması da bir muhkem ayete bağlanan ayetlerden oluşan kur'ânların, ancak böyle bir topluluk tarafından bulunup çıkarılabileceğini gösterir.

İşte Kitap, her şeyi böyle açıklar ve ondaki hikmete böyle ulaşılır. Bir ayet şöyledir:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

Bu Kitapı, her şeyi açıklasın; bir rehber, bir ikram ve tam teslim olanlara müjde olsun diye sana parça parça indirdik. (Nahl 16/89)

Kur'ân'ın her şeyi açıklayan kitap olması, insanlar tarafından yazılan kitaplara benzememesini gerektirir. Kur'ân, belli konuları değil, her şeyi açıklar. Bu, bir klavyede olan sınırlı sayıdaki harfler ve rakamlarla sınırsız bilgilerin yazılmasına benzer. Klavyeyi bilmeyen yazı yazamaz. Yazacağı bir bilgi olmayan da boş şeyler yazar. Kur'ân'ın klavyeden farkı, ayetler arası ilişkileri kuramayanların da ondan yararlanabilmesidir. Çünkü o, güzel bir çiftlik gibidir; ondan bilenler de bilmeyenler de yararlanırlar.

Allah'ın Elçisi, bu yöntemi kullanmış ve Kur'ân'daki hikmeti ümmetine öğretmiştir. Onun öğrettiği hikmete bugün Sünnet denmektedir. Yöntem bilinmediği için Sünnet ile Kur'ân arasındaki bütünlük görülememekte ve yeni hikmetlere ulaşamamaktadır. Bu yüzden Müslümanlar, sahabe döneminden sonra problem çözemez ve Kur'ân'dan bilgi üretilmez hale gelmişlerdir.

Allah'ın kurduğu bu bağlantı bulunmadan hikmete ulaşamaz.

B. Hikmet Örnekleri

Hikmete ancak, muhkem ve müteşâbih ayetlerden oluşan kur'ân ile ulaşılacağına dair, biri ibadet diğeri muamelelerle ilgili olmak üzere iki örnek vermek istiyoruz.

1. Safâ ile Merve Arasında Sa'y

Sa'y, hac veya umre yapan kişinin Kâbe'yi tavaftan sonra Safâ ile Merve tepeleri arasında ibadet niyetiyle yedi kere gidip gelmesidir. Cahiliye Arapları bu tepelere İsaf (إساف) ve Naile (نائلة) adında birer put koymuşlardı.³⁸ Müslümanlar, putlar için yapıldığı kanaatiyle sa'y etmezlerdi.³⁹ Hicrî 6. yılda Hudeybiye antlaşması sırasında şu ayet indi:⁴⁰

”وَأْتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ“

Hacı ve umreyi Allah için tamamlayın... (Bakara 2/196)

Bu ayet, hacın ve umrenin eksik yapıldığını bildiriyordu ama eksiğin ne olduğunu açıklamıyordu. Yapılacak açıklamayı beklemek gerekirdi. Çünkü şu ayetler, bunu emrediyordu:

Onu kur'ânlar halinde böldük ki, insanlar beklenti içindeyken sen onu onlara okuyasın. (İsrâ 17/106)

Vahyi tamamlanmadan o kur'ânlar ile (ilgili ayet kümeleriyle) hüküm vermekte acele etme. "Rabbim ilmimi artır" de. (Tâhâ 20/114)

Onunla bir an önce (hükmetmek için⁴¹) dilini harekete geçirme. Onu toparlayıp kur'ân haline getirmek bizim işimizdir. Kur'ânlar haline getirdiğimizde kur'ânına uy. Onu açıklamak zaten bizim işimizdir. (Kıyâme 75/16-19)

Daha sonra, hac ve umrede neyin eksik yapıldığını

gösteren şu ayet indi:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu simgelerdendir. Kim hac veya umre için Kâbe'ye gelirse, bu ikisi arasında sa'y etmesinde bir günah yoktur. (Bakara 2/158)

Bu ayete göre sa'y, putlar için değil, Allah için yapı-

lır. Nebimiz bu iki ayetten şu hikmeti çıkardı:

ما أتم الله تعالى لامرئ حجة ولا عمرة لا يطوف لها بين الصفا والمروة

"Allah, Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyen kişinin ne hacını tam sayar ne umresini."⁴²

Bu hadiste geçen; 'Allah', 'Safâ ile Merve arası', 'sa'y etme', 'kişi', 'hac', 'umre' ve 'tamamlama' kelimeleri her iki ayetin ortak kelimeleridir. İki ayeti birleştirince bu cümle ortaya çıkmaktadır. Bu, 1 ile 2'yi bir araya getirip 12 rakamını yazmak gibidir. Bunlar bir

araya getirilmeden 12 rakamı yazılamaz.

Nebîmizin şu sözü de önceki sözünün özetidir.

اشعروا، فَإِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ

"Allah size sa'yî farz kıldı; sa'yî edin."⁴³

Beklenti içinde olan sadece Nebîmiz değildi; o açıklamayı sahabe de beklediği için konu hemen anlaşıldı. Aişe validemizin şu sözü bunun sahabe tarafından kavrandığının göstergesidir:

"لعمري ما أتم الله حج من لم يسع بين الصفا والمروة ولا عمرته"

"Hayatıma yemin ederim ki, Safâ ile Merve arasında sa'yî etmeyen ne haccı tam olur, ne de umresi."⁴⁴

Kur'ân'ın Kur'ânlar halinde açıklanması yöntemi uygulanmadığı için bu ayetlerin ikisi de anlaşılammıştır. Bu yüzden **Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın...** ayeti bir türlü anlaşılammıştır. Sa'yî konusunda da kimi fakihler yalnız Bakara 158'e, kimileri yalnız hadise uymuş kimileri ise ayete de hadise de uymamışlardır.

Yalnız Bakara 158'e dayananlara göre Safâ ile Merve arasında sa'yî mubahtır; farz değildir. Çünkü "bir günah yoktur" sözü başka bir şeyi göstermez.⁴⁵

Yalnız hadise dayananlara göre sa'yî, haccın ve umrenin rükünüdür. İmam Şafî'nin sözleri şöyledir:

"Hadis olmasaydı sa'yî nafîle olurdu. Ona nafîle diyenler ayete dayanırlar. Çünkü "sa'yî'nin günah olmaması" farz olduğunu değil, mubah olduğunu gösterir."⁴⁶

"Safâ ile Merve arasında sa'yî farzdır; hiçbir şey onun yerine geçemez... Sa'yî, tam yedi kere yapılmazsa yeterli olmaz. Bir kişi, yediyi tamamlamadan evine dönse eksiği sadece bir zira kadar olsa, hiç sa'yî etmemiş gibi olur. Geriye dönüp yeniden sa'yî etmesi gerekir."⁴⁷

Hanefiler bu konuda, ne Kur'ân'a ne de Sünnet'e uyabilmışlardır. Serahsî şöyle der:

"Şafî'ye göre sa'yî, hac ve umrenin rükünlerindedir; sa'yî olmadan, kimsenin haccı ve umresi tamam olmaz. Onun delili, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Safâ ile Merve arasında sa'yî ettikten sonra as-

habına söylediği şu sözdür:

إن الله كتب عليكم السعي فاسعوا

"Allah size sa'yî yazdı; sa'yî edin"

Yazılan şey rükünüdür. Nebîmiz bir de şöyle demiştir:

ما أتم الله تعالى لامرئ حجة ولا عمرة لا يطوف لها بين الصفا والمروة

"Allah, Safâ ile Merve arasında sa'yî etmeyen kişinin ne haccını tam sayar ne umresini."

Bizim delilimiz Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: Kim hac veya umre niyeti ile Kâbe'yi tavaf eder ise o ikisi arasında sa'yî etmesinde bir günah yoktur. Böyle bir söz vacip için değil, mubah içindir. Bu sebeple ayetin zahiri, say'ın vacip olmamasını gerektirir. Ama biz Sa'yî'nin vacip olduğu hükmünde ayetin zahirini terk ederek icma deliline dayandık.⁴⁸

Kimse vacibe, Hanefilerin verdiği anlamı vermediği için onların vacibi üzerinde icma olamaz. Bu sebeple Hanefiler, ibadetle ilgili bir konuda delilsiz hüküm vermişlerdir.

2. Evliliğin Denetlenmesi (Evlenmede Velayet)

Allah Teâlâ, evlenilmesi haram olan kadınları saydıktan sonra şöyle buyurmuştur:

وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَتَّبِعُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ

Bunlar dışında kalanlar namuslu yaşamınız ve zinanadan kaçınmanız şartıyla mallarınızla isteyebilirsiniz diye size helal kılınmıştır. (Nisâ 4/24)

Evlenme isteğinde bulunan bakirelerle ilgili müteşâbih ayet şudur:

وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

Eğer evlenmek isterlerse, şu hayatın malı için kızlarınızı isyana zorlamayın...⁴⁹ (Nûr 24/33)

Boşanmış kadınlarla ilgili müteşâbih ayet şudur:

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

(Boşanmış) Kadınlar kocalarıyla (koca adaylarıyla) marufa uygun olarak anlaştıkları zaman evlenmelerine engel olmayın. (Bakara 2/232)

Kocası ölmüş kadınlarla ilgili müteşâbih ayet de şudur:

فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْتُمْ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri için marufa uygun olarak yaptıklarında size bir günah yoktur. (Bakara 2/234)

Buradaki kur'ânı dört ayet oluşturmaktadır. Allah'ın Elçisi'nin şu sözleri, onun bu ayet kümesinden çıkardığı hikmetlerdir:

"Velisiz nikâh olmaz."⁵⁰

"Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa nikâhı batıldır, nikâhı batıldır, nikâhı batıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir."⁵¹

Mezheplerden bize ulaşan bilgiler, onların bu konuda serbest davrandıklarını gösterir. Hanefi Mezhebine hâkim olan görüşe göre evlenmede veli şartı yoktur. Buna delil olacak bir hadis olmadığından burada şu ayetler delil alınmıştır:

فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْتُمْ فِي أَنْفُسِهِنَّ

(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri hakkında yaptıklarında size bir günah yoktur. (Bakara 2/234)

Bu ayetteki "marufa göre = بالمعروف" bölümü kırpılmışlardı; kırpmasaları meal şöyle olurdu:

(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri hakkında marufa uygun olarak yaptıklarında size bir günah yoktur.

Marufa uygunluk şartı, denetimi gerektirir. Ayeti kırpmasaları delil alamazlardı.

Hanefilerin iyice kırparak delil aldıkları ayet şudur:

أَنْ يَنْكِحَنَّ أَرْوَاجَهُنَّ

...o kadınların kocalarıyla nikâh kıymaları... (Bakara 2/232)

Bu ayetin başındaki "onlara engel olmayın = فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ" kısmı kırpılmıştır. Çünkü engel olmama emri, engel olma yetkisine sahip kişilere verilir. On-

lar da evliliği denetleyecek olan velilerdir. Ayetin baş tarafı kırpılmasaydı onlara delil olmazdı.

Ayetin şart bölümü de kırpılmıştır.

إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ

Koca adaylarıyla marufa göre anlaşmışlarsa...

Ayetin bu bölümü evliliğin denetimini zorunlu kılmaktadır. Ayetlerin bu kadar kırılması, ilgili hadislerin değerlendirme dışı bırakılmasını zorunlu hale getirmiştir.⁵²

Malikî, Şafî ve Hanbelîler, Hanefîlerin zıddına veliye aşırı yetkiler vermişlerdir. Onlara göre veli, nikâhın rükünlerindedir. Eğer veli, kadın adına nikâha taraf olmazsa nikâh sahih olmaz. Kadın nikâhta ne kendini ne de başkasını temsil edebilir. Velisinden başkasını vekil etmeye de yetkili değildir. Aksi halde nikâh geçersiz olur.⁵³

Onlara göre evlilik konusunda iki türlü velilik vardır; biri bağlayıcı olan (velayet-i mücbire), diğeri de bağlayıcı olmayan veliliktir (velayet-i gayri mücbire). Babanın bakire üzerindeki veliliği bağlayıcıdır. O, bu yetkiye dayanarak, bakire kızını, onun istemediği kişiyle evlendirebilir.

Bağlayıcı olmayan velilik ise (velayet-i hasse) kadının erkek yakınlarına tanınan veliliktir. Kız dul ise babanın veliliği bu kısma girer.

Onların delil aldıkları ayet, Hanefîlerin iyice kırptıkları şu ayettir:

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ أَرْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ

Kadınlar, kocalarıyla (koca adaylarıyla) marufa uygun olarak anlaşılırlarsa evlenmelerine engel olmayın. (Bakara 2/232)

Ayeti kırpmak yetmemiş, kelimelerin anlamlarını da değiştirmişlerdir. Onlar da şartı almamış, ama ayetin başındaki "onlara engel olmayın = فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ" kısmını almışlardır:

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ أَرْوَاجَهُنَّ

"Kadınların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın."⁵⁴

Ayetin "فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ" bölümüne **onlara engel olma-**

ın şeklinde doğru anlam verilirse evlenmede kadınların da yetkili oldukları ortaya çıkar. Çünkü yapma gücü olmayana engel konamaz. Bu sebeple ayetin anlamını bozarak mealî; "kadınları evlendirmekten kaçınmayın = فلا تمتنعوا من تزويجهن" şekline çevirmiş ve kadını evlendirmenin veliye bırakıldığına delili yapmışlardır.⁵⁵

Ayetteki şartı kaldırmak ve emrin anlamını değiştirmek de yeterli olmamıştır. Çünkü أن يَنْكِحَنَّ أَرْوَاجَهُنَّ = **kocalarıyla nikâhlanmaları...**" bölümünde kadın nikâhın fâilidir. Bu engeli de nikâhlama fiiline mecaz anlamı vererek aşmışlar ve şöyle demişlerdir:

"Burada kadının nikâh filinin fail olması, nikâhın konusu olmasından dolayıdır. Kadın nikâhın tarafı olmadığına göre veli veya vekil olarak bir tek kişiyi bile evlendirmesi caiz olmaz."

Bunlar, şu hadisi de delil olarak yazmışlardır:

*"Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa nikâhı bâtıldır, nikâhı bâtıldır, nikâhı bâtıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir."*⁵⁶⁻⁵⁷

Bu hadiste velinin yetkisi, evlenme izniyle sınırlandırılmıştır. Veli izin vermezse kadın yetkili makama başvurur. Burada da nikâhın faili kadın olduğundan hadis, hiçbir açıdan bu mezheplere delil olamaz.

Bir bakire kız Aişe'nin yanına geldi ve "Babam beni kardeşinin oğluyla evlendirdi ki, benimle kendi konumunu yükseltsin. Ama ben bundan hoşlanmıyorum." dedi. Aişe, "Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem gelinceye kadar otur." dedi. Sonra Allah'ın Elçisi geldi; kız durumu ona bildirdi. O, hemen babasına bir adam gönderip çağırttı. O, bu konudaki yetkiyi kıza verdi. Kız dedi ki:

*"Ey Allah'ın Elçisi! Aslında ben babamın yaptığına izin vermiştim ama bu konuda kadınların bir hakkı var mı, yok mu; onu öğrenmek istedim."*⁵⁸

Bu yanlış yöntem hem mezhepleri affedilemez bir vebal altına sokmuş, hem İslâm'ın görüntüsünü bozmuş hem de çok sayıda sıkıntının kaynağı olmuştur. Hanefî mezhebi, denetimsiz nikâhı geçerli saydığı için iki şahitle kıyılan gizli nikâhların ve kız kaçırmaların yolunu açmıştır. Bu mezhepte zorla kıyılan nikâh da geçerli sayıldığı için mahkemenin duruma müdahalesi de engellenmiştir.

Şafîî, Malîkî ve Hanbelî mezheplerinin görüşü, bir yandan mutsuz evliliklere, intiharlara ve töre cinayeti diye nitelenen cinayetlere, diğer taraftan da başlık parasına yol açmıştır. Velinin taraf olmadığı nikâh geçersiz sayılınca onu iknanın en kısa yolu başlık vermektir. Başlığı mehirle karıştırmamak gerekir. Mehir kıza verilir. Başlık ise babasına, kardeşine, amcasına vs. verilir.

Ayet ve hadislere uyulsa ne kız kaçırma olur, ne mutsuz evliliklere geçit verilir. Bu yanlış din algısının geçerli olduğu yerlerde kızların intiharı ve töre cinayeti de olmazdı.

IV. FURKÂN (الفرقان)

Furkân (الفرقان) iki şeyin arasını ayırma anlamına gelen fark (فرق) kökünden mastar ve hak ile bâtılın arasını ayıran her şey için isim olarak kullanılır.⁵⁹ Tevrat gibi Kur'ân da furkân diye tanımlanmıştır. İlgili ayetler şöyledir:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ

Musa ile Harun'a o Furkânı verdik ki, çekinerek korunanlar için bir ışık ve doğru bilgi kaynağı olsun. (Enbiyâ 21/48)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانَ

Ramazan, insanlara rehber olan⁶⁰ ve rehberin açıklayıcı ayetlerinden oluşan Kur'ân'ın,⁶¹ o Furkân'ın indirildiği aydır. (Bakara 2/185)

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْقُرْآنَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيُحْيِيَ الْوَالِدِينَ نَذِيرًا

Herkesi uyanan bir uyarıcı olsun diye kuluna o Furkân'ı indiren Allah, pek yücedir. (Furkân 25/1)

Allah'ın indirdiği kitapların ortak adı Furkân'dır.⁶² Allah Teâlâ şöyle demiştir:

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ مِّن قَبْلِ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْقُرْآنَ

Gerçekleri içeren ve kendisinden öncekileri onaylayıcı özellikte olan bu Kitab'ı sana, parça parça indiren O'dur. Tevrat'ı ve İncil'i de O indirmiştir. Onların insanlara rehber oluşu bundan öncedir. Bütün Furkânları⁶³ O indirmiştir. (Âl-i İmrân 3/3-4)

Furkân, tıpkı hikmet gibi ilahî kitaplara has özellik değildir. Bu özelliği, insanlar da kazanabilirler. İlgili

ayet şöyledir:

بَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

Müminler! Allah'tan çekinerek kendinizi korursanız, o, sizde bir furkân (doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği) oluşturur, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. İkrâmı büyük olan Allah'tır. (Enfâl 8/29)

SONUÇ

Görüldüğü gibi Kur'ân'a, Kur'ân'ın gösterdiği yönlemlerle yaklaşmayınca ne Kur'ân ne de hikmet anlaşılabilmiştir. Bu durumda Kur'ân-Sünnet bütünlüğü görülemez ve mutluluk kaynağı olan din, sıkıntı kaynağına dönüşmüştür. Problem çözmesi gereken Müslümanlar, artık birer problemdir. Bu sebeple konu, son derece önemlidir.

Notlar

- 1 Ragıb el-İsfahânî, Müfredât, (Tahkik: Safvan Adnan Dâvûdî), Dımişk ve Beyrut, 1412/1992, Ahmed b. Faris b. Zekeriya, Mu'cemu mekâyis'ul-luğa, Beyrut, tarihsiz, (كتب) mad.
- 2 Âdem aleyhisselamdan beri her nebîye verilen Kitap budur (En'âm 6/83-90). Ufak tefek farklılıklar dışında önceki kitapların aynıdır.(Bakara 2/106). Aslı, Allah katındaki Ana Kitap'tadır (Zuhuf 43/3-4).
- 3 Müttakî, kendi yapısını koruyan kişidir.
- 4 Kaderi, bir inanç esası olarak kabul ettirenlerin iddia ettikleri gibi bunlar ezelden değil, o şeyin oluşumundan önce yazılır. Allah Teâlâ şöyle demiştir: **Yeryüzünde ve kendinizde olan her şey, onu ayrı bir varlık olarak yaratmamızdan önce mutlaka bir kitaba kaydolunur. Bu, Allah için kolaydır.** (Hadîd 57/22) Kayda geçmeyen hiçbir şey meydana gelmez. Bu sebeple Allah Teâlâ, şöyle dememizi emretmiştir: **De ki, "Allah'ın yazdığı dışında hiçbir şey başımıza gelmez. O bizim dostumuzdur. Müminler yalnız Allah'a güvensinler."** (Tevbe 9/51) Kayda geçtikten sonra yapılacak bir şey kalmaz. Şu ayet bunu gösterir. **(Uhud savaşında içine düştüğünüz) o kederden sonra sizi güven duygusu sardı, üzerinize tatlı bir uyku çöktü. İçinizden bir takımı böyleydi. Bir takımı ise kendi derdine düşmüş, Allah hakkında, gerçek dışı kuruntuya, cahiliye kuruntusuna kapılmıştı. Şöyle diyorlardı: "Bu işten elimize ne geçti?" De ki: "Bu iş, tamamıyla Allah rızası içindir". Onlar, sana açmadıkları bir şeyi içlerinde gizliyor "bu işte bir faydamız olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlardı. De ki: "Siz evlerinizde bile olsaydınız, öldürülecekleri yazılmış olanlar çıkar, yatacakları yere kadar giderlerdi". Bu, Allah'ın içinizde olanı denemesi, kalplerinizde olanı iyice temizlemesi içindir. Allah içinizde ne olduğunu bilir. (Âl-i İmrân 3/154)** Bu, yazı ezelde yazılmadığı için Musa aleyhisselam şu duayı

yapmıştır: **وَإِذْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هَذَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِه مِنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَلْتُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (Musa dedi ki: Allahım!) Bu dünyada da Ahirette de bize güzel şeyler yaz; biz sana yöneldik." Allah da şöyle dedi: "Azabımı tercih ettiğim kişiye yaparım, ikramım ise her şeyi kapsar. Onu, benden çekinerek kendini koruyanlar, zekât verenler ve ayetlerime inanıp güvenenler için yazacağım." (A'râf 7/156) Aynı anda meydana gelen katrilyonlarca olay nasıl kayda geçer, diye düşünülebilir. Bu sebeple kaydın yapıldığını bildiren ayet, **Bu, Allah için kolaydır.** (Hadîd 57/22) sözleriyle biter. Bir şey başa geldikten sonra "ah-vah" etmenin anlamı yoktur. Çünkü yazılmayan başa gelmez, yazılanın gelmesi ise kaçınılmazdır. Bu kaydın sebebi şöyle açıklanmaktadır: **Bunun böyle olması, kaybettiğinize üzülmemesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanızdır diyedir. Allah, kendini beğenip öğünen hiç kimseyi sevmez.** (Hadîd 57/23) **Allah'ın sizin için yazacağını (çocuk sahibi olmayı) isteyin.** (Bakara 2/187) Allah çocuğu önceden yazsaydı kesin olurdu. Buradaki emirden dolayı ayete "yazacağını" meâlini verdik.**

- 5 Buradaki المشركين kelimesi المشركين üzerine atfedilmiştir. Mecrur olması cerr-i civar sebebiyledir. Yani yakınındaki kelime mecrur olduğu için lafzen mecrur, manen merfudur.
- 6 المشركين kelimesini A'meş المشركون şeklinde okumuştur. (el-Keşf v'el-beyân – Se'lebi Tefsiri) Bu durumda o ayetin meâli şöyle olur: Ehl-i kitaptan kâfir olanlarla müşrikler, kendilerine o beyyine gelinceye kadar çözülecek değillerdir.
- 7 Allah'ın Kitabını anlayan ve içine bir şey katmadan onu tebliğ eden her insan bu kapsama girer.
- 8 Ayette geçen Kur'ân (قُرْآن) kelimesini neden kur'ânlar diye meallendirildiği, Kur'ân başlığı altında anlatılacaktır.
- 9 İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem (630-711), Lisanu'l-Arab, Beyrut trs, Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî (ö. 817/1415), Besâ'iru zevi't-temyiz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz, Beyrut, tarihsiz, c. I, s. 78. Firûzâbâdî'nin, kelimenin kökü ile ilgili naklettiği görüşler şöyle sıralanabilir: 1. El-Kur'ân (القرآن) yeni konmuş özel isimdir; herhangi bir kökten türetilmiş değildir. 2. Kur'ân, misafir ağırlama anlamına gelen القرى = el-qıra'dan türetilmiştir. Çünkü o, Allah'ın, müminlere açtığı ziyafet sofrasıdır. 3. Kur'ân, iki veya daha çok şeyin birleşmesi anlamına gelen kırn = el-qirân'dan türemiştir. 4. Kur'ân (القرآن) okunan şeyin adıdır; nitekim kurbân (القربان) da kendisi ile Allah'a yaklaşılacak şeyin adı olmuştur. Bize göre doğru olan bu sonuncudur.
- 10 Buhârî, Tefsir, 1; Nesâî, İftitah, 26.
- 11 وفُرْقَانًا ifadesindeki فُرْقَانًا kelimesi, gizli فُرْقَانًا nun me'vülü olan ۛ zamirinden haldir. Takdiri ifadesi şöyledir: وفُرْقَانًا فُرْقَانًا فُرْقَانًا
- 12 Ahmed b. Faris b. Zekeriya, Mu'cemu mekâyis'ul-luğa (öl. 370 h.), Beyrut, tarihsiz, (مكت) maddesi على تدل كلمة (مكت) وانظار توقف على تدل كلمة (مكت)

- 13 Bkz. Müfredât أي md.
- 14 Allah, En'âm 83 ve devamı ayetlerde Süleyman aleyhisselam dâhil 18 nebînin adını vermiş ve şöyle demiştir: **Onlar kendilerine kitap, hikmet ve nebîlik verdiğimiz kimselerdir.** (En'âm 6/89)
- 15 النور: الضوء المنتشر الذي يعين على الإبصار، Müfredat
- 16 Müfredât حكم mad.
- 17 Hem de diye tercüme edilen sümme = م nin kök anlamı, nazikçe bir araya gelmektir (Mekâyis'ul-luğa).
- 18 İbn Manzûr, Lisanu'l-arab, شبه mad.; el-Halil b. Ahmed (öl. 170 h.) El-ayn, tahkik, M. el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî, Tarihsiz. شبه mad; Müfredât شبه mad.
- 19 Rağîb el-İsfahânî, Müfredât, اول mad.
- 20 Ebû Mansûr, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (öl. 370 h.), Tehzîb'ul-luğa, Tahkik, Muhammed b. Avd Mur'ib, Beyrut 2001, toplam 15 cilt, c. 15 s. 329
- 21 Kur'ân'da Hızır adı geçmez. Bu şahsın Hızır olduğu hadiste yer alır. Bkz. Buhârî, İlim, 44.
- 22 Buhârî, İlim, 44.
- 23 İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, misil (مثل) md.
- 24 Kafalarındaki şeyi Kur'ân'a söyletmek için ayetlerin bir kısmını delil alıp diğer kısmını görmezden gelirler.
- 25 Muhammed b. Cerir Et-Taberî, Camiu'l-Beyan an te'vili Ayi'l-Kur'ân, III/177.
- 26 İvec = عوج: İyi düşünen ve ileri görüşlü olanlar dışında kimse-nin anlayamayacağı biçimde çarpıtmadır. (Müfredat)
- 27 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c, I, s. 269, (Musnedu Abdillâh b. Abbas)
- 28 Ayetlerdeki sıralama şöyledir: "İbrahim, İshak, Yakub, Dâvûd, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa, Harun, Nuh, Zekeriyâ, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut. (aleyhimusselâm).
- 29 İsr, yeni gelen nebîye inanma görevidir. Muhammed aleyhisselam son nebî olduğu için (Ahzâb 33/40) onun ümmeti üzerinde İsr yükü yoktur. Bakara 286'da o yükün olmadığı, bir dua cümlesi ile müminlerin zihnine kazanmaktadır. Ehl-i kitap, İsa-Mesih; bazıları da mehdi beklentisi oluşturarak cemaatlerinin son nebîye inanmasına engel olmaya çalışmaktadır. Üzerlerinden bu yükün kalkması için yapacakları tek şey, Muhammed aleyhisselama inanmalarıdır. İlgili ayet şöyledir: **"Yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları bu elçiye, bu ümmi Nebîye uyanlar... O, onlara iyiliği emreder,**
- kötülüğü yasaklar. Temiz ve lezzetli şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar. İsr'larını ve üzerlerindeki bağları kaldırıp atar. Ona inanan, onu destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte indirilen nûra uyanlar umduklarına kavuşurlar." (A'raf 7/157)
- 30 كليل kelimesinin iki kök anlamı vardır; biri azlık diğeri de istikrarsızlık, bir yerde kalamama, yerinden olmadır. Bir yerde sürekli durmayan kişi için تَقْلَعُ الرَّجُلُ denir.
- 31 Ayete göre Allah'ın hükmü dışında kalan bütün hükümler cahiliye hükmüdür.
- 32 Hikmet, doğru hüküm demektir. Allah her nebîye kitap ve hikmet vermiştir (Â-i İmrân 3/81). Hikmet, Allah'ın indirdiği ve yarattığı ayetlerden çıkarılan doğru hükümler ve o hükümleri çıkarma yöntemidir.
- 33 Sözü dinleyip en güzeline uyanlar, Allah'ın doğru yolda saydığı kişilerdir. **İşte ulü'l-elbâb onlardır.**" (Zümer 39/18)
- 34 Burada fiil mechuldur, hazfedilen fail başkası olsa, baskıyla yapılan hayırdan dolayı övgü olmaz. Fail kişinin kendisi olmalı, mal sevgisinin bastırmasına rağmen Allah rızasını tercih ederek malın harcamalı ki, övgüyü hak etsin. Kelimeye "kendini zorlayan" anlamı vermemiz bundandır.
- 35 Buhârî, İlim, 15.
- 36 Buhârî, Fedâil'ul-ashâb, 24.
- 37 Lisan'ul-Arab (فصل) maddesi
وقوله عز وجل: كتاب فضّلناه، له معنيان: أحدهما تفضيل آياته بالفواصل، والمعنى الثاني في فضلناه ببناءه.
- 38 El-Cevherî, es-Sihâh, اسف m.
- 39 Ahmed b. Ali b. Hacer el-Asklânî, (773-852 h.) Feth'ul-Bârî Şerhu Sahih'il- Buhârî, Beyrut, tarihsiz, c. III. s. 500, Vücub'us-Safâ v'el-Merve.
- 40 eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris (öl. 204 h.) el-Um, Beyrut 1410 h. 1990 m. c. II, s.173.
- 41 Nahl 116,
- 42 Buhari, Hac. Hadis no 1790; Müslim, Hac, 1277/259. İbn Mace, Menasik, 43.
- 43 Ahmed b. Hanbel 45/252, 363, 367. Müsnedu's-Şâfi, 1/372, 2/264.
- 44 Sahih-i Müslim Hac, 260 (1277).
- 45 En--Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin b. Şeref (öl. 676 h.) Kitab'ul-Mecmû' tahkik eden, notlar ekleyen Muhammed Necib el-Mutî, Beyrut, tarihsiz, c. VIII, s. 77.

- 46 En-Nevevî, el-Mecmû' c. VIII, s. 65-66.
- 47 Şafîi, Muhammed b. İdris, el-Um, Beyrut 1393/1973, c II, s. 231.
- 48 Serahsî, Hanefilerin görüşünü şöyle anlatır:
 وحجتنا في ذلك قوله تعالى فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح عليه ان يطوف بهما ومثل هذا اللفظ للإباحة لا للإيجاب فيقتضى ظاهر الآية ان لا يكون واجبا ولكننا تركنا هذا الظاهر في حكم الايجاب بدليل الاجماع ...
 Serahsî, Şemsüddin, el-Mebsût, Mısır 1324/1906. C. IV, s. 50.
- 49 Ulaşabildiğimiz tefsir ve mealler, ayete şu şekilde anlam vermişlerdir: "Eğer namuslu kalmak isterlerse cariyelerini, dünya hayatının malını arzu ederek zinaya zorlamayın." Bunun için iki kelimenin anlamı değiştirilmiştir. Genç kızlar demek olan "fetyât فتيات" a mecaz olarak cariye, yani kadın köle; isyan demek olan "el-biğâ العياء" kelimesine de mecaz olarak zina anlamı verilmiştir. Bir kelimeye mecaz anlamı vermek için hakiki anlamının uygun düşmemesi gerekir. Burada ise kelimenin hakiki anlamının dışına çıkmak uygun düşmez. Çünkü o zaman, namuslu kalmak istemeyen cariyeye, zorla da olsa zina yaptırıp para kazanmanın helal olacağı gibi Kur'an'a ters bir anlam ortaya çıkar. Sözlüklerin "el-biğâ العياء" kelimesine zina anlamı vermeleri de şaşırtıcıdır. İbn Manzûr'un bildirdiğine göre kelimeye bu anlamı veren İbn Hâleveyh (ابن خالويه) olmuştur. Bu şahsın Şii-İsmailî olduğu ileri sürülür. (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1999, İbn Haleveyh maddesi) Ayetin, إِنَّ أَرْدَنَ مِنْ أَرْدَنَ كَيْفًا kısmına "evlenmek isterlerse" yerine "namuslu kalmak isterlerse" anlamı da verilebilir ama ayet evlenme ile ilgili olduğundan bu anlam uygun düşmez. Çünkü kadın, istisnalar dışında namuslu olur.
- 50 Et -Tirmizî, Nikâh, bab 14, hadis no 1101; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no 1880; Ahmed b. Hanbel, Müsned c. VI, s. 260.
- 51 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 20, Hadis no 2083; Tirmizî, Nikâh, bab 14, hadis no 1102; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no 1879; Ahmed b. Hanbel, Müsned c. VI, s. 66.
- 52 Serahsî, el-Mebsût, c. V, s. 11-12.
- 53 İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el -Makdisî (540/620) el-Muğnî, Beyrut, 1405, c. VII, s. 5.
- 54 Bakara 2/232.
- 55 İbn Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 338. El-Muğnî'nin ifadesi şöyledir: فإن عضلها الامتناع من تزويجها
- 56 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 20, Hadis no 2083; Tirmizî, Nikâh, bab 14, hadis no 1102; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no 1879; Ahmed b. Hanbel, Müsned c. VI, s. 66.
- 57 İbn Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 338.
- 58 En -Nesâî, Nikâh, 36; İbn Mâce, Nikâh, 12, hadis no 1874; Ebû Dâvûd, Nikâh, 26, Hadis no 2096; Ahmed b. Hanbel, Müsned c. VI, s. 136. (Metin Nesâî'den alınmıştır.)
- 59 es-Sihah, "frk" md; el-Ayn, "frk" md.
- 60 Ayetler; ana hükümleri gösteren muhkem ve onları açıklayan müteşâbih ayetler diye ikiye ayrılırlar.
- 61 Kur'an, ayetler kümesi demektir. Ramazan için "Kur'an'ın indirildiği ay" ifadesinin kullanılması, ilk inen ayetlerin bir ayetler kümesi halinde olduğunu gösterir.
- 62 el-Ayn, "frk" md.
- 63 Furkânın çoğul kalıbı olmadığı için yerine göre tekil veya çoğul sayılabilir. Burada uygun olan çoğul anlamıdır.